

VÄITEKIRI NAISE KUJUTAMISEST EESTI KIRJANDUSES

17. detsembril 2008 kaitses Elo Lindsalu Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste doktorinõukogu ees väitekirja „Naisekuju modelleerimine XX sajandi alguskümnendite eesti kirjanduses”. Juhendajateks olid Maie Kalda ja Toomas Liiv. Doktoritöö, mis jätkab ja arendab edasi Lindsalu magistriväitekirjas käsitletud teemasid, on komponeeritud kaheksast aastail 2000–2008 publitseeritud artiklist ning üpris pikast ja põhjalikust analüütilisest sissejuhatusest, mis teemakäsitlust oluliselt tõhustab. Mitu artiklit on välja kasvanud Tallinna Ülikooli või Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuse korraldatud konverentside ja seminaride ettekannetest ning avaldatud vastavates kogumikes, teised on ilmunud Keeles ja Kirjanduses või Loomingus.

Töös leidub põnevaid teemapüstitusi: Eduard Vilde kui naisõiguslane, J. Randvere „Ruthi” vastutekstid, Friedebert Tuglase „Maailma lõpus” ja soomlase Volter Kilpi „Õnne saare” kokkupuutepunktid jne. Väitekirja sissejuhatus täidab mitut ülesannet: loob dissertatsioonile soliidse teoreetilise baasi, lisab kontekstuaalset teavet (käsitledes muu hulgas naisküsimumust lääne ühiskonna teoreetilises ja filosoofilises mõttes ning naise staatust ajaloolises perspektiivis), lisab uut materjali A. H. Tammsaare ja Oskar Lutsu naisekujude analüüsi näol, täiendab ja/või modifitseerib varem avaldatud artikleid. Ülevaade seob eri aegadel valminud artiklid temaatiliseks tervikuks, ehkki kaaluda võinuks ka artiklitest sidusa ja lugejasõbralikuma monograafilise uurimuse väljaarendamist.

Põhieesmärgiks seab Elo Lindsalu „kirjeldada ja analüüsida XX sajandi kahe esimese kümnendi eesti kirjanduse naisekujusid, tuues välja tekstiseoseid teiste maade kirjanduse naistegelastega”, samuti hõlmab uurimus vaadeldavate kirjandusteoste ideoloogilisi ja sotsiaalseid kontekste. Palju tähelepanu on väitekirjas pühendatud Noor-Eesti perioodi kirjandusele: Friedebert Tuglas, Gustav Suits, J. Randvere, Jaan Oks, Aino Kallas jt. Uurimus ei piirdu aga XX sajandi algusega, vaid haarab nii varasemat ajajärku (ülevaatenäol eesti esimestest naiskirjanikest) kui ka hilisemat (Lydia Koidula isikumüüdi arengud XX sajandil). Need küsimuseasetused teenivad teema täielikuma avamise huve ja on igati õigustatud. Tegemist on hästi keskendatud uurimisega, mille fookuses on naine eesti rahvuskultuuri algusaegadel nii tegelase kui ka autorina.

Elo Lindsalu tegeleb enamjaolt kanooniseeritud ning korralikult läbiuuritud tekstide ja autoritega, kuid esitab nende kohta uusi küsimusi. Väitekirja vooruseks on põhjalik ainetundmine ja seniste uurimistulemuste arukas kasutamine. Valdavalt on tegemist traditsioonilise isiku- ja loominguloolise käsitlusega, kusjuures rõhk langeb konkreetsetele tekstitõlgendustele. Torkab silma, et Lindsalu uurib hoolikalt ja huviga kirjandusteoste tõsielulisi taustu, püüab välja selgitada tegelaste prototüüpe jne. Ta jätkab eesti kirjandusteaduse traditsioone, kuid samal ajal on kursis uuemate teooriate ja mõistetega (muu hulgas tunneb ta hästi ka soomekeelset teoreetilist kirjandust), mille rakendamine tuntud tekstide analüüsis mõjub ergas-

tavalt. Kõige tugevamalt toetub ta naisuurimuslikele teooriatele, samuti kasutab intertekstuaalsust kirjeldavat mõistevara, põgusamalt rakendab postkolonialismi teooriat. Suhestumine feministliku kirjandusuurimisega on kaunis ambivalentne. Lindsalu asub küll uurijana naisvaatepunktile, ent distantseerub range-
mast või radikaalsemast feministlikust lähenemisviisist või astub sellega koguni vaidlusesse, näiteks polemiseerides Mirjam Hinrikuse Tammsaare-käsitlustega. Intertekstuaalsuse aspekt annab värske ilme Tuglase novelli „Maailma lõpus” ja Volter Kilpi novelli „Õnne saarel” võrdlevale analüüsile; selleteemaline artikkel on hea panus soome-eesti kirjandussuhete uurimisse.

Väitekirja raskuspunkt on naistegelaste analüüsil. Artiklites, kus vaatluse all on niisugused teosed nagu Eduard Vilde romaan „Mäeküla piimamees”, Tuglase novell „Maailma lõpus” ja romaan „Felix Ormusson” jmt, näitab autor end tundliku ja võrdlemisi tõlgendusjulge uurijana. Ta ei piirdu proosaga, vaid võtab vaatluse alla ka eesti draamakirjanduse „kuldajastu” tähtsamad autorid: Eduard Vilde ja August Kitzbergi, samuti Gustav Suitsu luule. Nii on hõlmatud kõik kirjanduse põhiliigid ja XX sajandi alguskümnendite kõik olulised autorid. Analüüsi rikastavad huvitavad kõrvutused lääne kirjandusega, näiteks Vilde naistegelaste sarnasused Henrik Ibseni loominguga. Nooreestlaste loomingut käsitletakse ajajärgu põhiliste kunstivoolude ja mõttesuundade kontekstis ning lääne kultuuri naisemüütide taustal. Põnev on artikkel J. Randvere „Ruthi” n-ö vastutekstidest, sh Aino Kallase novellist „Naine, kel oli aju”, mille Lindsalu on ka eesti keelde tõlkinud ja Loomingus avaldanud. Natuke napiks kipub jääma Jaan Oksa üsnagi erandliku, Lindsalu sõnutsi misogüünse naisekujutuse käsitlus, samuti vajaks lähemat uurimist oletus, et Oksa räiget naturalismi võis tagant tõugata saksa

ekspressionism. Sissejuhatavas osas võtab Lindsalu ette ka nooreestlaste loomingus esinevate naisekujude üldistamise ja liigitamise, jagades need kõigepealt kahte rühma – ürgnaised ja androgüünid –, millele hiljem lisandub kolmaski, Gustav Suitsu luulega näitlikustatud rühm – muusad. See on üpris huvitav lähenemine, ent vajab ilmselt edasist tööd ja peenemat liigendust, kuivõrd näiteks ürgnaise nimetuse alla on koondatud liiga palju ja üpris erinevaid naisekujusid.

Naistegelaste vaatlust täiendavad Lindsalu väitekirjas sobivalt naiskirjanike vaatlused. Pikemalt ja ülevaatlikult on juttu esimestest eesti naiskirjanikest, nende loomingulist tegevust mõjutanud teguritest ning vastuvõtust sünkroonkriitikas. Lindsalu jõuab kaunis ootuspäraselt järeldusele, et kirjandusele õnnestus püsivamalt pühenduda haritumatel ja majanduslikult kindlustatud naistel. Edaspidi võiks naiskirjanike biograafiaid analüüsida ka sotsioloogilisest vaatenurgast, et oleks võimalik teha laiapõhjalisemaid üldistusi nende sotsiaalse päritolu, hariduskäigu, professionaalse staatuse, perekonnaseisu kohta. Lähemalt on vaatluse alla võetud Lydia Koidula, täpsemini tema kirjanduslikud representatsioonid ja temaga seotud kinniskujutelmad eesti kultuuris. Sellele on pühendatud väitekirja varaseim artikkel „Koidula kui märk” (ilmunud 2000), mida täiendab ülevaate peatükk „Koidula ja Kallas”. Kahe naise koosvaatlust selles peatükis põhjendab asjaolu, et Aino Kallas oli Koidula esimesi biograafe.

Elo Lindsalu doktoritööks koondatud artiklid koos neid sissejuhatava analüütilise ülevaatega on tubli panus XIX–XX sajandi eesti kirjanduse uurimisse. Kaitsmisel ilmnes, et väitekirjal on oma inspireeriv mõju, kuivõrd see ärgitab tõstatama ja lahendama uusi uurimisküsimusi.

LUULE EPNER